

(इंग्रजीत टंकलिखित न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

(१९९६) ३ एस. सी. आर १५६

आयकर आयुक्त

विरुद्ध

मेसर्स आल इंडिया टी अँड ट्रेडिंग कंपनी लिमिटेड

१ मार्च १९९६.

[न्यायमूर्ती वर्मा आणि न्यायमूर्ती बी. न. किरपाल]

आयकर अधिनियम, १९२२ कलम २(१)

आसाम जमीन (मागणी आणि अधिग्रहण) अधिनियम, १९४८ कलम ३, ४ आणि ७

कृषी आय - कृषी जमीन-मागणी-निर्वासितांना वाटप-निर्वासितांद्वारे लागवड -
नुकसानभरपाईची रक्कम - धारण केलेले कृषी आय करपात्र नाही,

आसाम जमीन (मागणी आणि अधिग्रहण) कायदा, १९४८ अंतर्गत उत्तरवादीच्या शेतजमिनींची मागणी करण्यात आली होती. निर्वासितांना त्याचा ताबा देण्यात आला आणि उत्तरवादींना नुकसानभरपाई म्हणून रु. १,२४,६३८ देण्यात आला. ही रक्कम कृषी उत्पन्न असल्याने आयकर आकारणीतून मुक्त असल्याचा उत्तरवादीचा दावा आयकर अधिकाऱ्याने फेटाळला. अपिलात सहाय्यक आयुक्तांनी सांगितले की, सदर जमिनीची नुकसानभरपाई ही कृषी उत्पन्नाची आहे आणि त्यामुळे करास पात्र नाही. न्यायाधिकरणाने अपील सहाय्यक आयुक्तांचा आदेश कायम ठेवला आणि असे आढळून आले की संबंधित जमीन संबंधित लेखा वर्षात आणि आधीच्या वर्षांमध्येही प्रतिवादीद्वारे शेतीच्या उद्देशाने वापरली जात होती आणि मागणीनंतरही ही जमीन निर्वासितांकडून लागवड केली जात होती. त्यामुळे जमिनीच्या कृषी स्वरूपामध्ये कोणताही बदल झाला नाही. उच्च न्यायालयाने असे म्हटले की नुकसानभरपाईचा स्रोत जमीनच होती आणि जरी पैसे सांविधिक दायित्वांतर्गत दिले गेले

असले तरी, ते दायित्व थेट शेतजमिनीच्या मागणीतून उद्धवले होते. त्यामुळे नुकसानभरपाईची रक्कम कृषी उत्पन्नाला आयकर आकारणीतून सूट देण्यात आली होती. त्यामुळे महसुलाचे हे अपील आहे.

महसुलाची याचिका फेटाळत, हे न्यायालय.

म्हंटले: उच्च न्यायालयाच्या निर्णयात कोणत्याही प्रकारचा हस्तक्षेप करण्याची गरज नाही. आयकर अधिनियम, १९२२ च्या कलम २(१) अंतर्गत कृषी उत्पन्नाची व्याख्या केली आहे. सध्याच्या प्रकरणातील वस्तुस्थितीचा निष्कर्ष असा आहे की जमिनीची मागणी झाल्यानंतरही निर्वासित प्रश्नातील जमिनीवर शेतीची कामे करत होते. त्यामुळे कलम २ (१) च्या आवश्यकतांपैकी एक म्हणजे जमीन शेतीच्या उद्देशाने वापरली गेली आहे. पुढे नुकसानभरपाईचे स्वरूप स्पष्टपणे भाड्याप्रमाणे होते किंवा कोणत्याही परिस्थितीत, ती जमिनीतून मिळणारा महसूल मानली गेली पाहिजे. संबंधित मूल्यांकन वर्षात संबंधित जमीन उत्तरवादीच्या ताब्यात राहिली. जमिनीची मागणी केल्यावर त्याचा ताबा घेण्यात आला आणि निर्वासितांना ताबा देण्यात आला ज्यासाठी उत्तरवादीला नुकसान भरपाई देण्यात आली. एका अर्थाने निर्वासित हे सांविधिक किंवा सक्तीचे भाडेकरू बनले आणि ज्या जमिनीवर शेतीची कामे चालू होती, त्या जमिनीचा प्रत्यक्ष ताबा काढून घेण्यासाठी नुकसान भरपाई दिली गेली. प्राप्त झालेली रक्कम थेट मागणी असलेल्या जमिनीशी संबंधित आहे, ज्यावर निर्वासितांनी संबंधित वर्षात शेतीचे काम चालू ठेवले होते. त्यामुळे, या जमिनीच्या निर्वासितांनी शेतीच्या उद्देशाने केलेल्या वापरासाठी दिलेली भरपाई केवळ असे कृषी उत्पन्न मानले जाऊ शकते, जे करपात्र नाही.

[१५९-जी; १६०-बी, डी, सी, ई, एफ; १६२-ए]

पायदाह सूर्यनारायण मूर्ती वि. आयकर आयुक्त, ४२ आय. टी. आर. ८३; सेनैराम डूंगरमल वि. आयकर आयुक्त, आसाम ४२ आय. टी. आर. ३९२ आणि कृषी आयकर मंडळ वि. सिंधुरानी, ए. आय. आर. (१९५७) एस. सी. ७२९, विख्यात.

आयकर आयुक्त, पश्चिम बंगाल-२ वि. ऑल इंडिया टी अँड व्यापार कंपनी लिमिटेड, ११७ आय टी. आर. ५२५, यावर अवलंबून होती.

दिवाणी अपील अधिकारक्षेत्र: १९७९ चा दिवाणी अपील क्रमांक २१३६

१९६९ च्या आय. टी. आर. क्रमांक १०९ मधील कलकत्ता उच्च न्यायालयाच्या दिनांक १२.९.७७ च्या निकाल आणि आदेशावरून.

अपीलकर्त्यासाठी ए. रघुवीर, एस. एन. तेरडोल आणि सुश्री लक्ष्मी अय्यंगार.

उत्तरवादीसाठी अमलान घोष.

न्यायमूर्ती किरपाल यांनी न्यायालयाचा निर्णय दिला. या याचिकेतील विचारार्थ एकमेव प्रश्न असा आहे की उत्तरवादीला त्याच्या शेतजमिनीची मागणी केली जात असताना मिळालेली नुकसानभरपाई आयकर आकारणीतून मुक्त होती की नाही.

उत्तरवादी ही आसाममध्ये चहाच्या मळ्यांची कंपनी आहे. निर्वासित आणि इतर भूमिहीन व्यक्तींना सामावून घेण्यासाठी आसाम विधिमंडळाने आसाम जमीन (मागणी आणि अधिग्रहण) अधिनियम, १९४८ (यापुढे 'कायदा' म्हणून संदर्भित) मंजूर केला. या कायद्याच्या कलम ३ मध्ये जमिनीची मागणी करण्याची तरतूद आहे आणि कलम ४ नुसार

मागणी केलेली जमीन राज्य सरकारला योग्य वाटेल अशा पद्धतीने वापरली जाऊ शकते किंवा हाताळली जाऊ शकते. राज्य सरकारही आवश्यक सूचनेनंतर जमीन अधिग्रहित करू शकते. कायद्याच्या कलम ७ मध्ये जमीन संपादन/किंवा मागणीसाठी नुकसान भरपाई निश्चित करण्याची तत्त्वे नमूद केली आहेत. कलम ७ च्या उपकलम (३) मध्ये अशी तरतूद आहे की, जेथे कोणत्याही जमिनीची मागणी केली जाते, तेथे अशा जमिनीत स्वारस्य असलेल्या प्रत्येक व्यक्तीला अशी नुकसान भरपाई दिली जावी, ज्यावर स्वारस्य असलेली व्यक्ती आणि जिल्हाधिकारी यांच्यात लेखी सहमती होईल. मागणीच्या कालावधीत जमिनीचे जे काही नुकसान होऊ शकते त्या संदर्भात नुकसान भरपाई देखील देय आहे. भरपाईची जास्तीत जास्त रक्कम जी देय असू शकते ती देखील निश्चित केली आहे.

उत्तरवादीच्या जमिनी सिंगरीमारीमध्ये होत्या आणि जानेवारी आणि मे 1949 मध्ये कायद्याच्या कलम ३ (१) अंतर्गत त्यांची मागणी करण्यात आली होती. उत्तरवादीला रु. १,२४, ६३८/ नुकसान भरपाई मिळाली.

मूल्यांकन वर्ष 1958-59 दरम्यान उत्तरवादीचा दावा, ज्याचा आम्हाला या अपीलात संबंध आहे, तो असा होता की प्राप्त नुकसान भरपाईची रक्कम आयकर आकारणीतून मुक्त होती कारण ही रक्कम उत्तरवादीचे कृषी उत्पन्नाचे प्रतिनिधित्व करते. आयकर अधिकाऱ्याने हा दावा स्वीकारला नाही. तथापि, अपील केल्यावर, अपील सहाय्यक आयुक्त आढळले की उत्तरवादी मागणीच्या वेळी आणि त्यापूर्वीही मागणी केलेल्या जमिनीचा वापर कृषी हेतूसाठी करत होता. त्यामुळे, त्यांनी असे मत मांडले की उत्तरवादीला मिळालेली नुकसान भरपाई हे त्याचे कृषी उत्पन्न आहे आणि त्यामुळे ते करपात्र नाही. त्यानंतर विभागाने न्यायाधिकरणासमोर याचिका दाखल केली, परंतु त्यात यश आले नाही. अपील सहाय्यक आयुक्तांचा आदेश कायम ठेवत न्यायाधिकरणाला असे आढळले की मागणीनंतर आसाम सरकारने ती जमीन निर्वासितांना दिली होती, ज्यांनी तीच शेती सुरू ठेवली होती. दुसऱ्या शब्दांत, न्यायाधिकरणाच्या वस्तुस्थितीचा निष्कर्ष असा होता की संबंधित जमीन संबंधित लेखा वर्षात आणि आधीच्या वर्षातही उत्तरवादीद्वारे शेतीच्या उद्देशाने वापरली जात होती

आणि मागणीनंतरही उक्त जमिनीची लागवड निर्वासितांकडून केली जात होती. त्यामुळे जमिनीच्या कृषी स्वरूपामध्ये कोणताही बदल झाला नाही.

त्यानंतर अपीलकर्त्याने हे प्रकरण सांगण्यासाठी आयकर अधिनियम, १९२२ च्या कलम ६६(१) अंतर्गत अर्ज दाखल केला, परंतु तो फेटाळण्यात आला. न्यायाधिकरणाने १९२२ च्या कलम ६६(२) अंतर्गत त्याचा अर्ज मंजूर करण्यात आला आणि त्यानंतर न्यायाधिकरणाने हे प्रकरण नमूद केले आणि कायद्याचा खालील प्रश्न उच्च न्यायालयाकडे पाठवला:

" वस्तुस्थितीनुसार आणि खटल्याच्या परिस्थितीत, न्यायाधिकरणाने असे मानणे योग्य होते की रु. १,२४,६३८.- ला करातून सूट देण्यात आली होती.

उच्च न्यायालयाने उत्तरवादीच्या बाजूने कायद्याच्या उपरोक्त प्रश्नाचे उत्तर दिले आणि या निष्कर्षावर पोहोचले की नुकसानभरपाईचा स्रोत जमीनच होती आणि जरी सांविधिक दायित्वाची परतफेड केली गेली असली तरी, ते दायित्व होते जे थेट शेतीच्या जमिनीच्या मागणीतून उद्भवले. या कायद्यांतर्गत देण्यात आलेली नुकसानभरपाईची रक्कम हे कृषी उत्पन्न आहे आणि त्यामुळे करातून सूट आहे, असा निष्कर्ष त्यांनी काढला.

त्यामुळे उच्च न्यायालयाने परवानगी मंजूर केली, त्यामुळे हे अपील.

अपीलकर्त्याच्या वकिलाने असा युक्तिवाद केला आहे की शेतजमिनीच्या मागणीसाठी दिलेली भरपाई हे कृषी उत्पन्न नव्हते आणि ती करपात्र होती.

या युक्तिवादाच्या समर्थनार्थ, विद्वान वकिलाने पायदा सूर्यनारायण मूर्ती विरुद्ध आयकर आयुक्त, ४२ आय. टी. आर. ८३ प्रकरणातील आंध्र प्रदेश उच्च न्यायालयाच्या निर्णयावर भर दिला. सेनैराम डूंगरमेल वि. आसाम राज्य, ए. आय. आर. (१९५३) आसाम ६५ प्रकरणातील आसाम उच्च न्यायालयाच्या निर्णयाकडेही आमचे लक्ष वेधले गेले. जे

आसाम कृषी आयकर उद्भवणारे प्रकरण होते आणि त्यात असे म्हटले गेले होते की कारखाना आणि चहा राज्याच्या इतर काही इमारतींच्या मागणीवर मिळालेली भरपाई कृषी उत्पन्नचे प्रतिनिधित्व करत नाही.

आमच्या मते, उच्च न्यायालयाचा निर्णय कोणत्याही व्यतिकरण मागणी करत नाही. आयकर अधिनियम, १९२२ च्या कलम २(१) अंतर्गत कृषी उत्पन्न व्याख्या करण्यात आली आहे आणि त्याचा संबंधित भाग खालीलप्रमाणे आहे:

" 'कृषी उत्पन्न' म्हणजे:

(1) जमीन महसूल कोणतेही भाडे किंवा महसूल जे शेतीच्या उद्देशाने वापरले जाते आणि एकतर करपात्र प्रदेशातील भू-महसुलाचे मूल्यांकन केले जाते किंवा सरकारच्या अधिकाऱ्यांनी मूल्यांकन केलेल्या आणि गोळा केलेल्या स्थानिक दराच्या अधीन असते.

सध्याच्या प्रकरणातील वस्तुस्थितीचा निष्कर्ष असा आहे की जमिनीची मागणी झाल्यानंतरही निर्वासित संबंधित जमिनीवर शेतीची कामे करत होते. त्यामुळे, आयकर अधिनियम, १९२२ च्या कलम २(१) च्या आवश्यकतांपैकी एक म्हणजे जमीन शेतीच्या उद्देशाने वापरली गेली आहे. ज्या भरपाईची रक्कम मिळाली होती ती भाडे किंवा महसूल म्हणून गणली जाऊ शकते का, जो जमिनीवरून मिळवलेला असल्याचे म्हटले जाऊ शकते, हा एकमेव प्रश्न विचारात घेण्यात आला आहे. आमच्या मते, या प्रश्नाचे उत्तर स्पष्ट आहे. संबंधित मूल्यांकन वर्षात संबंधित जमीन उत्तरवादीच्या ताब्यात राहिली. जमिनीची मागणी केल्यावर त्याचा ताबा घेण्यात आला आणि निर्वासितांना ताब्यात देण्यात आले ज्यासाठी उत्तरवादीला नुकसान भरपाई देण्यात आली. एका अर्थाने निर्वासित हे सांविधिक किंवा सक्तीचे भाडेकरू बनले आणि ज्या जमिनीवर शेतीची कामे चालू होती, त्या जमिनीचा प्रत्यक्ष ताबा काढून घेण्यासाठी नुकसान भरपाई दिली गेली. ही भरपाई स्पष्टपणे भाड्याचे स्वरूप होती किंवा कोणत्याही परिस्थितीत, जमिनीवरून मिळणारा महसूल म्हणून गणली

गेली पाहिजे. जर उत्तरवादीने स्वेच्छेने जमीन भाडेपट्टीवर दिली असेल आणि त्याला रु. १,२४,६३८/- भाडे म्हणून मिळाले असेल, ते करपात्र ठरले नसते कारण ते निश्चितपणे कृषी उत्पन्न असते. या प्रकरणात जे घडले ते असे की ही जमीन निर्वासितांना स्वेच्छेने भाड्याने देण्याऐवजी आसाम राज्याने मंजूर केलेल्या मागणीच्या आदेशाद्वारे ही जमीन त्यांना देण्यात आली आहे. प्राप्त झालेली रक्कम थेट मागणी केलेल्या जमिनीशी संबंधित आहे ज्यावर निर्वासितांनी संबंधित वर्षात शेतीची कामे चालू ठेवली होती आणि ही आयकर अधिनियम, १९२२ च्या कलम २(१) मध्ये परिभाषित केल्यानुसार कृषी उत्पन्न मानली गेली पाहिजे.

सूर्यनारायण मूर्तीच्या प्रकरणातील (वर नमूद केलेला) निर्णय स्पष्टपणे विभेद्य करण्यायोग्य आहे कारण त्या प्रकरणात वस्तुस्थिती अशी होती की भारतीय संरक्षण कायदा, १९३९ अंतर्गत लष्करी हेतूसाठी कृषी जमीन जीची मागणी करण्यात आली होती आणि त्या संदर्भात नुकसान भरपाई देण्यात आली होती. लष्करी अधिकाऱ्यांनी जमिनीवरील शेतीची कामे केली नसल्यामुळे, करपात्र व्यक्तीला मिळणारी भरपाई हे कृषी उत्पन्न नसते, असे मत मांडण्यात आले. तथापि, सध्याच्या प्रकरणात, वस्तुस्थितीचा निष्कर्ष असा आहे की ज्या निर्वासितांना जमीन देण्यात आली होती त्यांनी शेतीची कामे केली होती. त्यामुळे नुकसानभरपाईला कृषी उत्पन्न मानले पाहिजे. सेनैराम ए डूंगरमॉल वि. आसामचे आयकर आयुक्त, ४२ आय. टी. आर. ३९२, यांना संरक्षणासाठी बांधकामांची मागणी करण्यात आली होती आणि चहाचे उत्पादन थांबवण्यात आले होते. इमारतीच्या मागणीसाठी मिळालेली भरपाई उत्पन्न म्हणून करपात्र आहे का, असा प्रश्न उपस्थित झाला. हे न्यायालय या निष्कर्षावर पोहोचले करपात्र व्यक्ति व्यक्तीने त्याचा कारखाना आणि इतर इमारतींच्या मागणीनंतर कोणताही व्यवसाय केला नाही आणि त्याआधी, प्राप्त झालेली रक्कम आयकर अधिनियम च्या कलम १० अंतर्गत करपात्र नफा आणि व्यवसायाचा लाभ म्हणून गणली जाऊ शकत नाही. हा निर्णय अपीलकर्त्याला कोणत्याही प्रकारची मदत करू शकत नाही कारण सध्याच्या प्रकरणात उत्तरवादीने आपले व्यावसायिक कार्य चालू ठेवले आहे. पुढे, सेनैराम डूंगरमॉलच्या प्रकरणात (वर नमूद केलेल्या) ज्याची मागणी करण्यात आली होती ती कारखाना आणि बांधकाम होती, परंतु सध्याच्या प्रकरणात, ती शेतजमीन आहे जी मागणी करण्यात आली होती.

अपीलकर्त्यासाठी विद्वान वकिलांनी अवलंबून असलेला दुसरा निर्णय म्हणजे ; कृषी आयकर मंडळ वि. सिंधुराणी, ए.आय.आर. (१९५७) S.C. ७२९ चा देखील या मुद्द्याशी काहीही संबंध नाही कारण त्या प्रकरणात भाडेकरूने घरमालकाला दिलेली "सलमी" शेती उत्पन्न म्हणून गणली जाऊ शकते की नाही असा प्रश्न निर्माण झाला होता. 'सलामी' हे भाडे किंवा महसूल नाही, असे मानले जात होते. परंतु सध्याच्या परिस्थितीत आम्ही "सलामी" देयकाशी संबंधित नाही. हे प्रकरण जमिनीच्या मागणीसाठी भरपाई देण्याशी संबंधित आहे जे भाडेकरूने दिलेल्या "सलमी" पेक्षा खूप वेगळे आहे. आसाम कृषी आयकर कायद्याशी संबंधित असलेल्या सेनाराम डूंगरमॉलच्या खटल्यातील (सुप्रा) आसाम उच्च न्यायालयाने दिलेला निर्णय पुन्हा संबंधित नाही कारण ते प्रकरण कोणत्याही शेतजमिनीशी संबंधित नसून कारखाना व इमारतींच्या मागणीशी संबंधित आहे.

निष्कर्ष काढण्यापूर्वी आपण हे लक्षात घेऊ शकतो की उत्तरवादीच्या ज्या जमिनीची मागणी करण्यात आली होती ती जमीन नंतर आसाम राज्याने अधिग्रहित केली होती आणि नुकसान भरपाई दिली होती. आयकर आयुक्त, पश्चिम बंगाल-II वि. अखिल भारतीय चहा आणि व्यापार कंपनी. लिमिटेड, ११७ आय. टी. आर. ५२५ मध्ये असे म्हटले गेले होते की जमीन ही कृषी जमीन होती जी शेतीच्या उद्देशाने वापरली जात होती, तिची मागणी केल्यानंतरही, तिच्या अधिग्रहणावर दिलेली नुकसानभरपाईची रक्कम 'भांडवली नफा' या शीर्षकाखाली करपात्र नव्हती कारण ती जमीन भांडवली मालमत्ता नव्हती. त्यामुळे हे स्पष्ट आहे की कोणत्याही क्षणी किंवा किमान अधिग्रहण होईपर्यंत जमिनीने शेतजमिनीचे स्वरूप गमावले नाही. त्यामुळे, या जमिनीच्या निर्वासितांनी शेतीच्या उद्देशाने केलेल्या वापरासाठी दिलेली भरपाई केवळ असे कृषी उत्पन्न मानले जाऊ शकते, जे करपात्र नाही.

उपरोक्त कारणांमुळे, उच्च न्यायालयाच्या निर्णयाची पुष्टी केली जाते आणि खर्चासह अपील फेटाळले जाते.

टी. ँन. ँ
आली.

महसुलाची याचिका फेटाळण्यात

अस्वीकरण

"या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या / तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार नाही. तसेच, इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरीता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणीकरिता वैध मानला जाईल."